AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ AUDİTORLAR PALATASI

SOSİAL AUDİTƏ DAİR METODİK VƏSAİT

(Azərbaycan Respublikasının Auditorlar Palatası Şurasının 2024-cü il 09 aprel tarixli 364/6 nömrəli qərarı ilə bəyənilmişdir)

İcraçılar:

Auditorlar Palatasının sədri, iqtisad elmləri doktoru, professor — *Vahid NOVRUZOV*

Palata sədrinin elmi-metodik məsələlər üzrə müşaviri — *Nəcəf TALIBOV*

Auditin innovativ inkişafı, operativ tənzimləmə və keyfiyyətin idarə edilməsi idarəsinin rəisi — *Qoşqar ƏHMƏDOV*

Bakı - 2024

Mündəricat

	Giriş	3
1	Sosial auditə zərurət və onun yaranma tarixi	5
2	Sosial auditin məqsədi, vəzifələri və əhəmiyyəti	11
3	Sosial auditin obyekti, subyekti, predmeti və xüsusiyyətləri	18
4	Sosial audit və korporativ məsuliyyət	22
5	Sosial auditin meyarları və standartları	24
6	Sosial auditin təsnifatı	27
7	Sosial auditin aparılma ardıcıllığı, metodları və istifadə olunan texnologiyalar	30
8	İstifadə olunan ədəbiyyat	38

Giriş

Azərbaycanda müstəqil auditin qarşısında duran problemlər yeni dövrün çağırışları nəzərə alınmaqla mövcud qabaqcıl dünya təcrübəsinə əsaslanan yanaşmaların tətbiqini ön plana çəkir. Ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyevin dediyi kimi: "Yeni dövrün çağırışlarını nəzərə alaraq, iqtisadi islahatların indiki mərhələsində audit sistemini yenidən qurmaq, onun təsirliliyini artırmaq və beynəlxalq aləmə inteqrasiyasını gücləndirmək sahəsində çox iş görülməlidir".

Bu baxımdan "Azərbaycan Respublikasında auditor xidmətinin inkişaf konsepsiyası"da (2021-2030-cu illər) bir sıra mühüm vəzifələr müəyyənləşdirilmişdir. Ənənəvi iqtisadi inkişaf modelindən dayanıqlı inkişaf modelinə keçid şəraitində qeyri-maliyyə, ekoloji, sosial və digər amilləri ehtiva edən hesabatlılıq sisteminin qurulması və bununla əlaqədar inteqrə olunmuş hesabatlılıqla uzlaşan nəzarətin, o cümlədən müstəqil auditin əsaslarının işlənib hazırlanması, auditin yeni növ və istiqamətlərinin tətbiqi hesabına auditor xidməti bazarının genişləndirilməsi, sosial auditin inkişaf etdirilməsi bu vəzifələr sırasındadır.

Beynəlxalq təcrübə göstərir ki, müasir şəraitdə ənənəvi auditlə yanaşı auditin bir sıra növlərinə, o cümlədən sosial auditə sifarişçilər tərəfindən ehtiyac duyulur.

Başqa sözlə yeni dövr auditorlardan öz fəaliyyətlərini yalnız məcburi auditlə məhdudlaşdırmamalarını zəruri edir. Qabaqcıl audit şirkətlərinin təcrübəsi göstərir ki, onların göstərdikləri xidmətlərin çeşidi digər həmkarlarından qat-qat geniş olur. Başqa sözlə qeyri ənənəvi auditor xidmətlərinin inkişafı günün tələbi kimi qarşıda durur.

Göründüyü kimi müasir şəraitdə auditor təkcə mühasibat və maliyyə hesabatlarınn düzgünlüyünə dair fikir bildirmir. Eyni zamanda müəssisənin maliyyə iqtisadi fəaliyyətini dəyərləndirir, biznesin inkişaf perspektivlərini müəyyənləşdirir, habelə səmərəliliyin yüksəldilməsi və iqtisadi inkişafın ehtiyatlarının üzə çıxarılmasına dair tövsiyələr verir.

Sosial audit təşkilatın fəaliyyətinin sosial tərəflərini qiymətləndirməyə imkan verən mühüm vasitədir. Sosial auditin məqsədi problem və çatışmazlıqları aşkar etmək, habelə onların -aradan qaldırılması üçün tövsiyələr hazırlamaqdır.

Sosial audit aparmaq üçün məlumat toplamaq, alınan məlumatları təhlil etmək və şərh etmək üçün müxtəlif vasitələrdən istifadə etmək lazımdır. Sosial auditin effektivliyinin və nəticələrinin qiymətləndirilməsi təklif olunan tədbirlərin nə dərəcədə uğurla həyata keçirildiyini müəyyən etməyə imkan verir. Sosial auditin nəticələri iş şəraitinin yaxşılaşdırılması, işçilərin məmnunluğunun artırılması və təşkilatın sosial məsuliyyətinin gücləndirilməsi üçün istifadə edilə bilər.

Daha geniş anlamda isə, sosial auditin mahiyyəti müəssisədə, hər hansı bir fəaliyyət sahəsində və ya regionda yaranan problemli vəziyyətlərin diaqnostikası, habelə onların əhəmiyyətinin qiymətləndirilməsi, həlli yollarının tapılması və maraqlı tərəflər üçün konkret tövsiyələrin formalaşdırılmasıdır. Başqa sözlə, sosial auditin vəzifəsi - sosial risk faktorlarının təhlili və onların təsirini azaltmaq üçün təkliflərin hazırlanmasıdır.

Bu göstərilənləri nəzərə alaraq, Auditorlar Palatasının 2024-cü il üzrə iş planının 1.2.1-ci bəndində sosial auditə dair metodik vəsaitin işlənib hazırlanması nəzərdə tutulmuşdur.

1. Sosial auditə zərurət və onun yaranma tarixi

Sosial auditin mahiyyəti

Sosial audit təşkilatın, onun sosial fəaliyyətinin və sosial məsuliyyətinin sistemli və obyektiv öyrənilməsi və qəbul edilmiş standart və normalara uyğunluğunun qiymətləndirilməsi prosesidir.

Sosial audit təşkilatın cəmiyyət, əməkdaşlar, istehlakçılar və digər maraqlı tərəflər qarşısında öhdəliklərini nə dərəcədə yerinə yetirdiyini müəyyənləşdirməyə imkan verir və iş şəraiti, əməkhaqqı, gender bərabərliyi, iş yerində təhlükəsizlik və sağlamlıq, sosial proqram və təşəbbüslərə töhfə, ekoloji məsuliyyət və sosial fəaliyyətin digər aspektləri kimi göstəricilərin təhlilini özündə ehtiva edir. Sosial audit iqtisadi, sosial və insani aspektlərin uzlaşdırılmasına kömək edən strateji alətdir.

Sosial audit təşkilatın sosial fəaliyyətində problemli sahələri və çatışmazlıqları aşkar edir, onların aradan qaldırılması üçün tədbirlərin işlənib hazırlanmasına və həyata keçirilməsinə dəstək göstərir. Başqa sözlə sosial audit təşkilata sosial məsuliyyətini artırmağa, işçilərinin iş və yaşayış şəraitini yaxşılaşdırmağa, onun nüfuzunu gücləndirməyə və maraqlı tərəflərin ehtiyac və gözləntilərini qarşılamağa kömək edir.

Daha geniş anlamda isə sosial audit - sosial münasibətlərin vəziyyətinin hərtərəfli və obyektiv qiymətləndirilməsidir ki, bu da müxtəlif səviyyələrdə (korporativ, bələdiyyə, sahə, regional, milli) sosial mühitin pisləşməsi ilə bağlı potensial təhlükələri müəyyən etməyə və insan resurslarının inkişafı üzrə ehtiyatları üzə çıxarmağa imkan yaradır. Başqa sözlə, sosial audit risk faktorlarını öncədən dəyərləndirməyə və şirkətin sosial siyasəti üçün faydalı olacaq tövsiyələr təklif etməyə imkan verir. Digər tərəfdən sosial auditin nəticələri sosial tərəfdaşlar arasında səmərəli dialoq üçün mühüm platformanın formalaşmasına zəmin yaradır.

Digər səviyyələr barədə yeri gəldikcə müəyyən fikirlər və tövsiyələr göstərilsə də, bu sənəddə əsasən təsərrüfat subyektləri timsalında sosial auditin yaradılması və fəaliyyəti problemləri araşdırılacaq. Biznesdə sosial audit şirkətin korporativ sosial məsuliyyət (KSM) və cəmiyyətə təsiri ilə bağlı prosedur və səylərinin düzgün qiymətləndirilməsi (və ya auditi) kimi müəyyən edilir. Bu, təsərrüfat subyektinin sosial məsuliyyət məqsədlərinə və ya ölçülərinə nə dərəcədə nail olmasının qiymətləndirilməsidir.

Prosessual nöqteyi-nəzərdən sosial audit qiymətləndirməsindən və hesabatın hazırlanmasından ibarət olmaqla, təşkilatın fəaliyyətinin səmərəliliyinin və işin təşkilinin təkmilləşdirilməsi, onun bütövlükdə cəmiyyətə təsirini ölçmək vasitəsidir. Məhz sosial audit vasitəsilə, ilk növbədə, keyfiyyətin idarə edilməsi və insan resurslarının inkişafı

üçün əlverişli şərtləri seçmək üçün təşkilat daxilində rəsmi və qeyri-rəsmi davranış qaydalarını, şirkətin fəaliyyətində maraqlı olan tərəflərin fikirlərini qiymətləndirmək mümkündür.

Daxili maliyyə auditi kimi, sosial audit də tədqiqat meyarlarının dəqiq formalaşdırılmasını tələb edir: şirkət hansı nəticələrə nail olmağa çalışır, hansı ictimai qruplar onun biznesinin uğuruna təsir edir və onun effektivliyi hansı göstəricilərlə ölçülür.

Sosial Audit

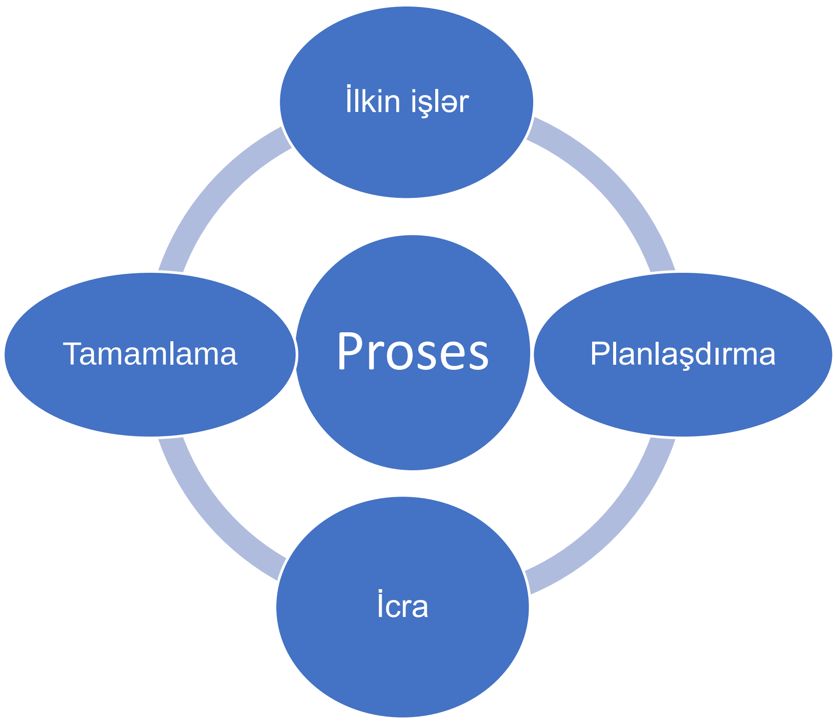

Bununla bərabər, sosial auditin əsas ideyaları birbaşa demokratiya və ictimai həyatda iştirak anlayışı ilə bağlıdır. Sosial audit dövlət orqanları ilə təmasda olan cəmiyyətin müəyyən təbəqələrinə dövlətin konkret fəaliyyətinin təsirini də araşdırır. Bu, milli məsələlərin idarə edilməsi üçün mühüm alətdir.

Sosial auditin tarixi

Akademik Kreps Teodor J. Kreps 1940-cı illərdə sosial audit ideyası və konsepsiyasının müəllifi kimi tanınır. Kreps biznesləri insanlara hörmətlə yanaşmaq məsuliyyətini dərk etməyə çağırıb. 1953-cü ildə Hovard R.Bouen “İş adamının sosial məsuliyyətləri” adlı məqaləsində ilk dəfə olaraq “sosial audit” anlayışını təqdim etmişdir.

Əgər 20-ci əsrin 60-70-ci illərində illik hesabatlarda və reklam kampaniyalarında “ekologiya” sözü tez-tez görünməyə başlayırdısa, 80-ci illərdə sosial auditlərin də zamanı çatdı.

Sosial tərəfdaşlıq və sosial audit yalnız XX əsrin 90-cı illərinin ortalarında inkişaf etməyə başladı.

İlk sosial audit İsveçdə (1985-88) İsveç İş Həyatı Mərkəzininin (Arbetslivscentrum) tədqiqatçıları Con Fry və Ulla Rössner tərəfindən həyata keçirilmiş və 1988-ci ildə İsveçdə Allmäna Förlaget, Stokholm (332 s.) tərəfindən "Sosial audit av ett Ämbetsverk" başlığı altında nəşr edilmişdir. Bu, İsveçin mərkəzi bürokratiyası olan Milli Əmək Bazarı Şurasının (Arbetsförmedlingen) üç illik araşdırmasının nəticəsidir. Tədqiqat bütün ölkə üzrə təşkilatın bütün səviyyələrində 1000-dən çox işçi ilə müsahibə və sorğulara əsaslanmış və İsveç Riksdaqında (parlamentində) müzakirə mövzusu olmuşdur.

Bu sosial auditin məqsədi müəyyən edilmiş xidmət, əmək mühiti və idarəetmə siyasətinin bir tərəfdən əməkdaşların və rəhbərliyin iş təcrübəsi ilə, digər tərəfdən qanunla müəyyən edilmiş və kollektiv şəkildə razılaşdırılmış məqsədlər arasında müvafiqliyini qiymətləndirmək idi. Bir sözlə, bu, demokratik rasionallığın institusionallaşmasının qiymətləndirilməsi idi. Bu tənqidi araşdırma nəticəsində hər iki tədqiqatçı İsveç tədqiqat institutunda daimi vəzifələrindən azad edildi və 1990-cı ilin avqustunda dövlət tərəfindən ödəniş alaraq İsveçi tərk edib Kanadaya köçdülər.

"Sosial audit" termini daha sonra hökumətlərin fəaliyyətinə və hesabatlılığa ictimai nəzarətdə vətəndaşların iştirakı forması olaraq da istifadə edilir. Bu kontekstdə sosial audit təşkilatın sosial və etik fəaliyyətinin müəyyən edilməsi, başa düşülməsi, hesabat verməsi və son nəticədə təkmilləşdirilməsi kimi təşəkkül tapmışdır.

Dünya təcrübəsində uzun illərdir ki, sosial auditdən istifadə olunur. Ən böyük Amerika şirkətlərinin 40%-nin və Qərbi Avropa şirkətlərinin 70%-nin fəaliyyəti hər il sosial qiymətləndirməyə məruz qalır. Avropada 2005-ci il Korporativ Sosial Məsuliyyət ili elan edilmişdir. Fransada Beynəlxalq Sosial Audit İnstitutu yaradılıb. 2006-cı ildən Böyük Britaniya və Fransada sosial audit (sosial hesabatlar dərc olunmaqla) iri şirkətlər üçün məcburidir. Həmin dövlətlərdə korporativ sosial məsuliyyət nazirləri vəzifələri tətbiq olundu və yalnız sosial hesabatlılığı olan şirkətlərə sərmayə yatıran investisiya fondları təsis olundu. ABŞ-da olduğu kimi, burada da sosial məsuliyyət daşıyan şirkətlər üçün xüsusi indekslər tətbiq edilib və bu, onların nüfuzunu artırır və cəmiyyətin sosial infrastrukturunun inkişafına töhfələrini əyani şəkildə nümayiş etdirir.

Sosial auditə zərurət

Ətraf mühitin deqradasiyası, qloballaşma və genişmiqyaslı iqtisadi dəyişiklikləri beynəlxalq ictimaiyyətin davamlı inkişaf və sosial məsuliyyət anlayışlarına marağının artmasına səbəb olur. Daha məsuliyyətli və daha dayanıqlı iqtisadiyyatın bir hissəsi olaraq təşkilatların ümumi fəaliyyətini yaxşılaşdırmağa kömək edən sosial audit alətlərinin tətbiqinə zərurətin güclənməsi bir sıra ölkələrdə, o cümlədən Azərbaycan Respublikasında nəzərə çarpmaqdadır.

Sosial auditə zərurətin artması iki qrup amillə bağlıdır. Bunlardan birincisi iqtisadi fayda əldə etmək üçün sosial auditdən istifadə etmək istəyi ilə müəyyən edilir. Bu xüsusiyyət sosial auditin Amerika modelinə xas olan xüsusiyyətdir.

Həqiqətən də, sosial audit və sosial yönümlü tədbirlər şirkətlərə pula qənaət etməyə və mənfəəti artırmaq üçün yeni imkanlar yaratmağa dəstək verir. Müşahidələr göstərir ki, sosial auditdən keçmiş şirkətlər 6 aydan 3 ilə qədər müddət ərzində öz xərclərindən 6-12 dəfə çox gəlir əldə ediblər. Sosial audit eyni zamanda şirkətin imicini yaxşılaşdırır. Hətta şirkətlərin məhsullarının və ya xidmətlərinin keyfiyyəti, qiymətləri kimi rəqabət amilləri digər şirkətlərdəkinə bərabər olduğu hallarda belə , "yaxşı" reputasiya şirkətlərə rəqabət üstünlüyü verir.

Təcrübə həmçinin göstərdi ki, sosial audit menecerlərə maraqlı tərəflərin ehtiyaclarını daha yaxşı başa düşməyə və proqnozlaşdırmağa kömək edən bir vasitədir. Bu alət maraqlı tərəflərin maraqları, ehtiyacları və gözləntiləri haqqında əsas məlumatları təqdim edir, biznes və onun maraqlı tərəfləri arasında mövcud olan qarşılıqlı asılılığı yüngülləşdirir, birgə faydalı fəaliyyəti təşviq edir, yəni tərəflərin hər ikisinin inkişafını təmin edir.

Digər tərəfdən, sosial audit idarəetməni daha səmərəli edə bilər. O, mövcud idarəetmə sistemləri ilə inteqrasiya olunur ki, operativ qərar qəbul edən şəxslər innovasiyaları və reinjinirinqi daha effektiv idarə edə bilsinlər.

Sosial audit şirkətin strateji hədəflərinin monitorinqi texnologiyası kimi də istifadə olunur. Sosial audit prosesində şirkətin strategiyası daha anlaşılan olur və taktika ilə strategiya arasında uyğunsuzluqlar müəyyən edilir və onların aradan qaldırılması yolları tövsiyə olunur.

İkinci qrup amillər korporasiyalara sosial təzyiqlə bağlıdır. İctimaiyyət korporasiyanın fəaliyyətində şəffaflığın artırılmasında maraqlıdır. Könüllü olaraq və ya kənar sifariş nəticəsində həyata keçirilən sosial audit əldə edilən qiymətləndirmələrin və məlumatların daha yüksək səviyyədə dəqiqliyini nəzərdə tutur. Kənar formada həyata keçirilən sosial audit “Sosial audit fərdiləşdirilmiş PR-dən (piardan) başqa bir şey deyil”

kimi qeyri-münasib ifadələri aradan qaldıraraq şirkətin etibarlılığını artıra bilər. Beləliklə, sosial audit audit edilən təşkilata cəmiyyətin korporativ olaraq müəyyən etdiyi missiya və dəyərlərlə bazar mövqelərinin eyniliyini nümayiş etdirən ictimai inamı artırır.

Sosial auditə ehtiyac, təşkilatların maliyyə nəticələrindən əlavə daha geniş məsuliyyətlərə malik olduğunun getdikcə daha çox qəbul edilməsindən irəli gəlir. Sosial audit təşkilatın cəmiyyətə, ətraf mühitə və müxtəlif maraqlı tərəflərə təsirini qiymətləndirmək üçün bir vasitə kimi xidmət edir. Sosial auditə ehtiyacı izah edən əsas səbəblər və onların əsas amilləri aşağıdakı cədvəldə verilmişdir.

Sıra №-si	**Ad**	**Təsviri**
1.	Hesabatlılıq və Şəffaflıq	Sosial audit təşkilatın sosial, ətraf mühit və etik fəaliyyətinin şəffaf və sistemli şəkildə nəzərdən keçirilməsini təmin etməklə hesabatlılığı artırır. Müştərilər, investorlar, işçilər və ictimaiyyət də daxil olmaqla maraqlı tərəflər təşkilatın cəmiyyətə təsiri ilə bağlı getdikcə daha çox şəffaflığı tələb edirlər.
2.	Maraqlı tərəflərlə qarşılıqlı əlaqə	Sosial audit maraqlı tərəfləri qiymətləndirmə prosesinə cəlb edərək onlara təşkilatın fəaliyyətini qiymətləndirməyə imkan verir. Maraqlı tərəflərin cəlb edilməsi müxtəlif perspektivləri və gözləntiləri anlamağa kömək edir, təşkilat və onun maraqlı tərəfləri arasında münasibətləri yaxşılaşdırmağa kömək edir.
3.	Standartlara və qaydalara uyğunluq	Sosial audit təşkilatlara sosial məsuliyyət və davamlı inkişafla bağlı müvafiq qanunlara, qaydalara və beynəlxalq standartlara uyğunluğu təmin etməyə kömək edir. Bu standartlara uyğunluq təkcə hüquqi öhdəlikləri yerinə yetirmir, həm də təşkilatın nüfuzunu və etibarını artırır.
4.	Risklərin idarə edilməsi	Sosial audit təşkilatın əməliyyatlarına və nüfuzuna təsir edə biləcək sosial və ekoloji riskləri müəyyən etməyə kömək edir. Bu risklərin erkən müəyyən edilməsi və azaldılması uzunmüddətli davamlılığı və potensial çətinliklərə qarşı dayanıqlılığı təşviq edə bilər.
5.	Müntəzəm təkmilləşdirmələr	Sosial audit vasitəsilə təşkilatlar sosial və ekoloji fəakiyyətlərində təkmilləşdirmə üçün sahələri müəyyən edə bilərlər. Audit prosesi təşkilatlara sosial məsuliyyətin davamlı təkmilləşdirilməsi üçün meyarlar müəyyən etməyə, hədəflər təyin etməyə və strategiyaları həyata keçirməyə kömək edir.
6.	Reputasiya və brendlərin dəyərinin artırılması	Sosial audit vasitəsilə sosial məsuliyyətə sadiqlik nümayiş etdirmək təşkilatın reputasiyasını və brend

		kapitalını artıra bilər. Təcrübə göstərir ki, istehlakçılar və investorlar getdikcə sosial və ekoloji rifahı fəal şəkildə təşviq edən təşkilatlara üstünlük verirlər.
7.	İşçilərin əhval-ruhiyyəsi və məhsuldarlığı	Güclü sosial məsuliyyət təcrübələri olan təşkilatlar işçilər üçün çox vaxt daha cəlbedici olurlar. Sosial audit etik və məsuliyyətli biznes təcrübələrinə sadiqlik nümayiş etdirməklə işçilərin mənəviyyatını yaxşılaşdırmağa kömək edə bilər, məhsuldarlığın və loyallığın artmasına səbəb ola bilər.
8.	Cəmiyyətin inkişafı	Sosial audit təşkilatlara, onların yerli icmalara təsirini anlamağa kömək edir. İctimaiyyətin iştirakı və rəyləri vasitəsilə təşkilatlar müsbət əlaqələr qurmaqla cəmiyyətə müsbət töhfələr vermənin yollarını müəyyən edə bilərlər.
9.	Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərinə (SDGs) uyğunluq	Bir çox təşkilatlar öz strategiyalarını BMT-nin Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərinə (SDGs) uyğunlaşdırırlar. Sosial audit təşkilatın bu qlobal məqsədlərə nail olunmasına töhfəsini qiymətləndirməyə, onun davamlı inkişafa sadiqliyini gücləndirməyə kömək edir.
10.	İnvestorların və istehlakçıların üstünlükləri	İnvestorlar və istehlakçılar investisiya və ya satınalma qərarları verərkən təşkilatın sosial və ətraf mühit göstəricilərini getdikcə daha çox nəzərə alırlar. Sosial auditlər təşkilatın sosial şüurlu investorların və istehlakçıların seçimlərinə uyğun gələn məsuliyyətli biznes təcrübələrinə sadiqliyini sübut edir. Buna görə də sosial auditlər təşkilatlara maliyyə göstəricilərindən kənara çıxmaq və onların cəmiyyətə və ətraf mühitə təsirini qiymətləndirməyə imkan yaratmaq məqsədi daşıyır. Bununla onlar hesabatlılığı, maraqlı tərəflərin cəlb olunmasını, risklərin idarə edilməsini, reputasiyanı və ümumi davamlılığı təşviq edirlər.

Cədvəl 1

2. Sosial auditin məqsədi, vəzifələri və əhəmiyyəti

Sosial auditin məqsəd və vəzifələri

Sosial auditin məqsədi ayrı-ayrı məsul şəxslərin fəaliyyətlərində çatışmazlıqları tapmaq deyil, təşkilatın sosial, ekoloji və ictimai məqsədlər baxımından fəaliyyətini qiymətləndirməkdir. Bu, təşkilatın öhdəlik götürdüyü ümumi dəyərlərə və məqsədlərə nə dərəcədə uyğun olduğunu ölçməyin ən sadə yoludur. Sosial audit, sistematik və müntəzəm monitorinq vasitəsilə, təşkilatın qeyri-maliyyə məqsədlərinin təsirinin, maraqlı tərəflərin fikirləri ilə dəstəklənən qiymətləndirilməsini təmin edir.

Sosial auditin məqsədləri aşağıdakı kimi təsnifləşdirilə bilər:

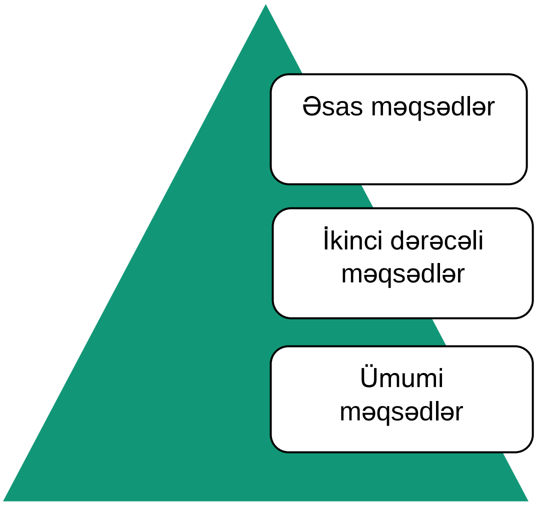

№1 – Əsas Məqsədlər

Sosial audit əməyin ədalətli və vaxtında ödənişində maraqlıdır.

Bundan əlavə, sifarişçilərə və müştərilərə ədalətli, münasib və ən yaxşı qiymətlər təklif olunur və müəssisənin biznesinin genişlənməsi, inkişafı və təkmilləşməsi onun maliyyə cəhətdən müstəqil olmasına şərait yaradır.

№ 2 – İkinci dərəcəli məqsədlər

Bu məqsədlər:

- işçilərin stimullaşdırılmasını, bonusların tətbiqini, onların cəmiyyətdə inkişafı kimi amilləri, habelə şirkətin fəaliyyət göstərdiyi sahənin inkişafının stimullaşdırılmasını, şirkət və sahə tərəfindən istifadə olunan metodlarda tədqiqat və inkişaf çərçivələrinin təşviq edilməsini əhatə edir.

№3 - Ümumi Məqsədlər

Ümumi məqsədlər iqtisadi və sosial boşluqları azaltmaq üçün kortəbii fəaliyyətlərə son qoymaqdır. Həmçinin bura işçilərin əmək şəraiti qiymətləndirilməsi, şirkətin

fəaliyyətinin və biznes əməliyyatlarının ətraf mühitə və yerli ictimaiyyətə təsirinin qiymətləndirilməsi, ictimai inkişaf üçün təşəbbüslərin formalaşdırılması və s. daxildir.

Sosial audit aşağıdakı alt məqsədlərin reallaşmasına da xidmət edir:

1. Yerli inkişaf üçün mövcud olan ehtiyaclar və resurslar arasında fiziki və maliyyə boşluğunun qiymətləndirilməsi;

2. Benefisiarların, yerli sosial və istehsalat təminatçıları arasında məlumatlılığın artırılması;

3. Yerli inkişaf proqramlarının səmərəliliyinin və nəticəliliyinin artırılması;

4. Maraqlı tərəflərin, xüsusən də aztəminatlı təbəqənin maraqlarını və prioritetlərini nəzərə alaraq müxtəlif siyasi qərarların təhlil edilməsi;

5. Maraqlı tərəflərin Dövlət satınalmalarına inklyüziv çıxışın olmamasından yaranan izafi məsrəflərin qiymətləndirilməsi.

Bu qiymətləndirmələr isə öz növbəsində sosial auditin sonrakı mümkün analitik prosedurlar sistemi və ardıcıllığında sosial auditin bir sıra vəzifələrinin icrasına zəmin yaradır. O cümlədən,

- təhlil nəticəsində əldə edilmiş hər bir sosial-iqtisadi göstəricinin səviyyəsinin müəyyən müəssisə, sahə, region üçün normal parametrlərə uyğunluğu baxımından nəzərə alınması;
- konkret sosial-iqtisadi göstəricilərin dəyərinə təsir edən amillərin müəyyən edilməsi və bu və ya digər amilin dəyişdirilməsi zamanı bu göstəricilərdə mümkün dəyişikliklərin hesablanması;
- gələcək üçün sosial-iqtisadi göstəricilərin tələb olunan dəyərlərinin proqnozlaşdırılması və bu dəyərlərə nail olmaq yollarının müəyyən edilməsi;
- sosial-iqtisadi göstəricilərini qarşılıqlı asılılığının müəyyən edilməsi və bütövlükdə müəssisənin, sahənin, regionun fəaliyyətinin səmərəliliyinin artırılmasına məqsədyönlü təsirin təmin edilməsi;
- sosial-iqtisadi göstəricilərin və müəssisənin, sənayenin, regionun vəziyyətinin fəaliyyət şəraitinin dəyişməsi ilə əlaqədar onların inkişafı üçün ehtimallarının əsaslandırılması.

Sosial audit zamanı aşağıdakı işlər həyata keçirilir:

- Toplanmış məlumatlar və sonrakı müqayisə əsasında konkret müəssisələrin, sahələrin və ya regionların sosial-iqtisadi göstəricilərinin müəyyən standartlarla müqayisə edilməsi;
- Həmin göstəricilərin təhlil edilməsi;
- Göstəricilərin müsbət və ya mənfi dinamikasının müəyyən edilməsi;

- Mövcud vəziyyətin sosial audit obyektinin fəaliyyət nəticələrinə təsirinin müəyyən edilməsi;

- Nəticə və tövsiyələrin hazırlanması.

Yuxarıda göstərilən vəzifələrin həlli sosial auditin aşağıdakı istiqamətləri üzrə araşdırmalarını zəruri edir:

• İanələr haqqında hesabatlar
• Könüllü tədbirlər
• Təşkilat daxilində şəffaflıq
• İş mühiti
• Əməkhaqqı və əmək ödənişləri
• İctimai təşəbbüslər
• İş yerində müxtəliflik
• Maliyyədə və mühasibat uçotunda şəffaflıq

Müəssisə səviyyəsində sosial audit əmək həyatının keyfiyyətinin spesifik xüsusiyyətləri ilə bağlı aşağıdakı məsələləri araşdırmalıdır:

1. Əmək potensialı auditi:

- peşəkarlıq;
- təhsil;
- etnomədəniyyət;
- psixofizik vəziyyət.

2. Motivasiya sahəsinin auditi:

- mülkiyyətə münasibət;
- əməyin profili;
- əməyin maddi həvəsləndirilməsi;
- əməyin mənəvi stimullaşdırılması;
- işçinin sosial müdafiəsi;
- erqonomika;
- işçilərin idarəetmədə iştirakı;
- korporativ mədəniyyət.

Sosial audit müəssisənin səmərəliliyinin idarə olunmasında ən mühüm amillərdən biri kimi aşağıdakı vəzifələrin həllində mühüm rola malikdir:

- əməliyyat xərclərinin azaldılması;
- nüfuz və reputasiyanın yaxşılaşdırılması (nəzərə almaq lazımdır ki, bu gün müəssisənin ədalətli bazar dəyərinin yalnız 30%-i balansda əks olunur, qalanını nüfuz, reputasiya, əməyin təşkili, nou-hau və s. təşkil edir) ;

- satışların və istehlakçı loyallığının artırılması;
- kadr axıcılığının azaldılması;
- işçilərin loyallığının və motivasiyasının artırılması (kadrları həvəsləndirmək üçün tədbirlər sistemi müəssisənin gəlirliliyini artırmağa imkan verən güclü silahdır);
- nəzarət orqanlarının təzyiqinin azaldılması;
- kapitala çıxışın təmin edilməsi.

Bütün bunlar isə müəssisənin maliyyə imkanlarının və fəaliyyətinin artmasına səbəb olur.

Sosial auditin məqsədlərindən biri də hökumətin fəaliyyətinin monitorinqi, izlənilməsi, təhlil edilməsi, qiymətləndirilməsi və bununla da dövlət məmurlarının öz hərəkətləri və qərarlarına görə məsuliyyət daşımasına imkan yaratmaqdır. Hökumət fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi nöqteyi-nəzərindən sosial auditə, dövlət məmurlarının şəffaf, məsuliyyətli və səmərəli fəaliyyət göstərmələrinə vətəndaşların nəzarət mexanizmi kimi də baxmaq olar.

Sosial Auditin Əhəmiyyəti

Sosial audit sosial tərəqqinin diaqnostikası üçün real sistem yaratmağa və idarəetmə orqanları üçün obyektiv və operativ məlumat kanallarından birini formalaşdırmağa imkan verir.

Korporativ sosial məsuliyyət dövründə korporasiyalardan çox vaxt ekoloji və sosial standartlara riayət etməsi gözlənilir. Sosial audit şirkətlərə müsbət brend imicini yaratmağa, təkmilləşdirməyə, saxlamağa və əksinə şirkətin gəlirlərinə müxtəlif növ mənfi təsirin azalmasına kömək edə bilər.

Sosial auditlər şirkətlərin, xüsusilə özləri haqqında düzgün ictimai rəyi qorumaqda maraqlı olan iri, səhmləri açıq şəkildə satılan korporasiyaların ictimaiyyətlə əlaqələr sahəsində ümumi imicinə, digər tərəfdən isə, onların gəlirlərinə və səhmlərinin qiymətlərinə birbaşa və güclü təsir göstərir.

Sosial auditin aparılmasının digər əhəmiyyəti daha çox müştəri cəlb etmək üçün cəmiyyətdə şirkətin müsbət imicini yaratmaqdır. Bu, şirkətin alıcılarında müsbət təəssürat yaratmaqla yanaşı, investorları da cəlb edə bilər.

Sosial audit insan hüquqlarının qorunmasına da öz töhfəsini verə bilər. İctimaiyyətlə əlaqələr üçün də istifadə edilə bilən sosial audit qiymətləndirməsi, qərar qəbul edən şəxslərdə yerli sakinlərin inkişaf layihələrinə münasibəti barədə təsəvvür yaratmağa da imkan verir. Sosial audit aparılarkən yerli sakinlər layihə başlamazdan əvvəl öz narahatlıqlarını bildirə bilərlər. Nəticə etibarilə bu təşəbbüslərin, bütün iştirakçı tərəflərə fayda verməsi ehtimalı artacaqdır.

Başqa sözlə, vətəndaş cəmiyyəti institutlarının sosial auditə cəlb edilməsi dövlətə nəzarətçi kimi yox, ilk növbədə sosial-iqtisadi münasibətlərin əlaqələndiricisi kimi çıxış etməyə və bununla da sosial sahədə münasibətlərin tənzimlənməsi sistemini daha çevik etməyə imkan verir.

Sosial audit araşdırmalar nəticəsində maraqlı tərəflər arasında sosial - iqtisadi əlaqələrin tənzimlənməsində konsensusa nail olma məqsədi daşıyan dialoqa imkan verən sosial tərəfdaşlıq aləti kimi mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Ümumiyyətlə isə, sosial audit aşağıdakılara imkan verir:

- müəssisənin insan resursları, ekologiya, sağlamlıq və təhlükəsizlik, ictimaiyyətlə münasibətləri sahəsində fəaliyyətini qiymətləndirmək;

- müəssisənin dəyər sisteminin, işgüzar etika məsələlərində fəaliyyətinin, daxili əməliyyat prosedurlarının, menecmentin təşkilinin əsas maraqlı tərəflərinin: işçilərin, təchizatçıların, istehlakçıların, sahibkarların və ictimaiyyətin gözləntiləri ilə müqayisə edilməsi;

- müəssisənin işçilərə münasibətdə sosial məsuliyyətsiz fəaliyyəti nəticəsində çəkilən xərclərin, ilk növbədə cari xərclərdən, mənfəəti azaldan sığorta ödənişlərindən və cərimələrdən yaranan məsrəfləri müəyyən etmək.

Sosial auditin əsas faydası nəzərdə tutulan sosial məqsədlərə uyğun olaraq performansın davamlı təkmilləşdirilməsinə nail olmaqdır. Bütün dünyada sosial audit təcrübələrindən səkkiz xüsusi əsas prinsip müəyyən edilmişdir. Onlar aşağıdakılardır:

Sıra №-si	**Ad**	**Məqsəd**
1.	Çoxperspektivli/poliqonal	Təşkilatın/şöbənin/proqramın fəaliyyətində iştirak edən və ya ona təsir edən bütün insanların (maraqlı tərəflərin) fikirlərini (səslərini) əks etdirmək (nəzərə almaq).
2.	Kompleks (Tamlıq)	İşin sonunda təşkilatın fəaliyyəti və fəaliyyətinin bütün aspektləri haqqında hesabat vermək.
3.	Birgə iştirak	Maraqlı tərəflərin iştirakını və dəyərlərin paylaşılmasını təşviq edir.
4.	Çoxistiqamətli	Maraqlı tərəflər məlumat paylaşır və bir çox aspektlər üzrə rəy verirlər.
5.	Sadə (Normal, adi)	Məqsəd müntəzəm əsaslı elə sosial hesablar (akkaunt) yaratmaqdır ki, konsepsiya və təcrübə bütün müəssisənin tam fəaliyyətini əhatə edən mədəniyyətin tərkib hissəsi olsun.
6.	Müqayisəli	Təşkilatın hər il öz fəaliyyətini müvafiq kənar

		normalar və ya etalonlarla müqayisə edə bilməsi üçün bir vasitə təmin edir, həmçinin oxşar işi yerinə yetirən və oxşar üsullarla hesabat verən təşkilatlarla müqayisələr təqdim edir.
7.	Yoxlama .	Sosial uçot məlumatlarının təşkilatda xüsusi marağı olmayan, müvafiq təcrübəyə malik şəxs və ya qurum tərəfindən yoxlanılmasını təmin edir.
8.	Açıqlama	Hesabatlılığın və şəffaflığın maraqları naminə yoxlanılmış uçot məlumatlarının maraqlı tərəflərə və geniş ictimaiyyətə açıqlanmasını təmin edir

Cədvəl 2.

Beləliklə, sosial audit təşkilata sosial fəaliyyəti yaxşılaşdırmaq üçün tədbirlərin həyata keçirilməsinin effektivliyini izləməyə və qiymətləndirməyə də imkan verir. Bu, təşkilatın sosial məsuliyyət üzrə məqsəd və vəzifələrinə nə dərəcədə nail olduğunu müəyyən etməyə kömək edir.

Ümumiyyətlə, sosial audit təşkilatın sosial fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi və təkmilləşdirilməsi üçün mühüm vasitədir. Bu, təşkilata sosial məsuliyyətini artırmağa, işçilərinin iş və yaşayış şəraitini yaxşılaşdırmağa, nüfuzunu gücləndirməyə və maraqlı tərəflərin ehtiyac və gözləntilərini qarşılamağa kömək edir.

Təşkilatın sosial məsuliyyətinin qiymətləndirilməsi

Sosial audit təşkilatın sosial məsuliyyət öhdəliklərini nə dərəcədə yerinə yetirdiyini qiymətləndirməyə imkan verir. Bu, təşkilatın işçilərinin, müştərilərinin, tərəfdaşlarının və digər maraqlı tərəflərin ehtiyac və gözləntilərinə nə dərəcədə cavab verdiyini müəyyən etməyə kömək edir.

Problemli sahələrin müəyyən edilməsi

Sosial audit təşkilatın sosial fəaliyyətində qeyri-kafi və təhlükəli iş şəraiti, bərabərsizlik, ayrı-seçkilik və s. kimi problemli sahələri müəyyən etməyə imkan verir. Bu, təşkilata bu problemləri həll etmək üçün prioritetləri müəyyən etməyə və fəaliyyət planlarını hazırlamağa kömək edir.

Təkmilləşdirmə tədbirlərinin işlənib hazırlanması və həyata keçirilməsi

Sosial audit təşkilata sosial fəaliyyəti yaxşılaşdırmaq üçün tədbirlər hazırlamağa və həyata keçirməyə imkan verir. Auditin nəticələrinə əsasən, problemli sahələrin həlli və sosial məsuliyyətin təkmilləşdirilməsi üçün lazım olan konkret addımlar və resurslar müəyyən edilə bilər.

3. Sosial auditin obyekti, subyekti, predmeti və xüsusiyyətləri

Sosial audit obyekti

Sosial auditin obyekti sosial-iqtisadi sahələrdə üç və ikitərəfli sazişlərin və kollektiv müqavilələrin, sosial tərəfdaşlıq sisteminin bütün səviyyələrində fəaliyyət göstərən sosial inkişaf plan və proqramlarının hazırlanması, qəbulu və həyata keçirilməsi kontekstində sosial-iqtisadi münasibətlərdir.

Sosial audit aparan kənar təşkilatlara dövlət qurumları, qeyri-hökumət təşkilatları (QHT), müstəqil auditorlar və ya digər üçüncü tərəf təşkilatları daxil ola bilər.
Sosial auditi həyata keçirən daxili orqanlara təşkilatın daxili audit qrupu, davamlı inkişaf departamentləri və ya təyin edilmiş komitələr daxil ola bilər.

Sosial auditin subyekti sosial və ekoloji fəaliyyətləri qiymətləndirilən təşkilat, qurum və regionlardır.

Sosial audit predmeti

Sosial auditin predmeti mövcud normativ sənədlərin (qanunlar, fərmanlar, sazişlər, müqavilələr, sərəncamlar, əsasnamələr, göstərişlər və s.) təhlili yolu, habelə sahə tədqiqatları, sorğular, müsahibələr, monitorinqlər, statistik məlumatlar vasitəsilə sosial-iqtisadi münasibətlərin tədqiqinin bütün səviyyələrindən daxil olan etibarlı və obyektiv sosial-iqtisadi məlumatdır.

Sosial auditdə əsas predmet təşkilatın sosial, ekoloji və etik fəaliyyətinin təsdiqinə dair sənədləşmədir.

Sosial auditin xüsusiyyətləri

Sosial auditin xüsusiyyətlərini ehtiva edən əhatə dairəsi müxtəlif və geniş ola bilər. Sosial auditə daxil edilən rəhbər prinsiplərdən və mövzulardan bəzilərinə aşağıdakılar daxildir:

- Şirkətin fəaliyyətinin nəticəsinin ətraf mühitə təsiri;
- Əhaliyə və ya ətraf mühitə təsirlərlə bağlı hər hansı problemlər barədə məlumatlarda şəffaflıq;
- Mühasibat uçotu və maliyyə şəffaflığı;
- İcmanın inkişafı və maliyyə töhfələri;
- Xeyriyyə yardımı.
- İşçilərin könüllülük fəaliyyətləri;
- Enerji istifadəsi və ya onun ətraf mühitə təsiri;
- Təhlükəsizlik, ayrı-seçkilik edilməməsi və bərabər imkanlar daxil olmaqla iş mühiti;
- İşçilərin əməkhaqqı və güzəştlər;

• Ayrı-seçkiliyə yol verməmə təcrübəsi;

• Müxtəliflik.

Şirkətlər məqsədlərindən asılı olaraq sosial auditin miqyasını artırmağa və ya azaltmağa imkan verir. Şirkət öz fəaliyyətinin konkret bir şəhərə və ya bütün regiona, ölkəyə və ya dünyaya necə təsir edəcəyini müəyyən etmək üçün auditin əhatə dairəsini genişləndirməyə qərar verə bilər.

Üstünlüklər

Planlaşdırmada yerli icmaya kömək edir;

Cəmiyyətdə demokratik funksiyanı dəstəkləyir;

Yerli icmanın fəal iştirakını təşviq edir;

Təşkilatın imicini daxili və kənar ictimaiyyətin nəzərində yaxşılaşdırmağa kömək edir;

İnsan resurslarının inkişafına kömək edir.

Aşağıdakılar bütövlükdə təşkilatlara müxtəlif sahələrdə sosial məsuliyyət duyumunu qiymətləndirməyə imkan verən hərtərəfli sosial auditin əsasını təşkil edən elementlər və nümunələrdir:

1. **Ətraf mühitin davamlılığı**. Burada əhatə olunan məsələlərə təşkilatın ətraf mühitə təsiri, resurslardan istifadə, tullantıların emal edilməsi və karbon emissiyalarının azaldılması səylərinin qiymətləndirilməsi daxildir. Audit təbii ehtiyatların və xammalın məsuliyyətli idarə edilməsi də daxil olmaqla, resurslardan istifadənin hərtərəfli nəzərdən keçirilməsini əhatə edir. Bundan əlavə, tullantıların idarə olunması təcrübələri diqqətlə qiymətləndirilir və təşkilatın tullantıları minimuma endirmək və təkrar emalı təşviq etmək üçün effektiv strategiyalar həyata keçirməsini təmin edir. Nümunələrə istixana qazlarının emissiyalarının ölçülməsi, davamlı mənbə təcrübələrinin qiymətləndirilməsi və ətraf mühitə zərərin minimuma endirilməsi üçün təşəbbüslərin araşdırılması daxildir.

2. **Etik biznes davranışı**. Bu, işçilərə ədalətli münasibətin qiymətləndirilməsi məsələsinə ehtiva edir. Diqqət çəkən məqamlardan biri ədalətli məşğulluq təcrübələrinin dərin təhlilidir ki, bu da işçilərlə ədalətli və düzgün davranılmasını təmin etmək üçün siyasətlərin ətraflı nəzərdən keçirilməsini və onların həyata keçirilməsini əhatə edir. Audit təşkilatın inklüziv və etik iş mühiti yaratmaq öhdəliyini qiymətləndirmək üçün müxtəliflik, bərabər imkanlar və ədalətli əməkhaqqı kimi amillərin qiymətləndirilməsini əhatə edir. Nümunələrə işçilərin iş şəraitinin qiymətləndirilməsi, təchizat zənciri etikasının nəzərdən keçirilməsi və anti-korrupsiya siyasəti və təcrübələrinin tədqiqi daxildir.

3. **İctimaiyyət ilə əlaqə**. Buraya, ictimaiyyətlə qarşılıqlı münasibətlərin dəyərləndirilməsi daxildir. Dəyərləndirmə təşkilatın cəmiyyətdə iştirak səviyyəsinin ətraflı araşdırılması ilə başlayır. Bu proses təşkilatın yerli icma ilə nə dərəcədə qarşılıqlı əlaqədə olduğunu və onun ictimai həyatında iştirakının müəyyən edilməsini nəzərdə tutur. Bu, qarşılıqlı faydalı münasibətləri təmin etmək üçün icma üzvləri ilə əməkdaşlıq, tərəfdaşlıq və dialoqu əhatə edə bilər. Nümunə olaraq cəmiyyətlə iş üzrə proqramların nəzərdən keçirilməsini, xeyriyyəçilik fəaliyyətinin müəyyən edilməsini və yerli iqtisadiyyata təsirin qiymətləndirilməsini göstərmək olar.

4. **İşçilərin rifahı**: Bu istiqamətdə qiymətləndirmə işçilərə verilən müavinətlərin hərtərəfli yoxlanılması ilə başlayır. Buraya kompensasiya paketlərinin, sağlamlıq müavinətlərinin, pensiya planlarının və işçi qüvvəsinin ümumi rifahının yüksəldilməsi üçün nəzərdə tutulmuş digər tədbir və imtiyazların ətraflı nəzərdən keçirilməsi daxildir. Audit sahəvi standartlara cavab verilməsini təmin etmək və işçilərin məmnuniyyətini və işdə saxlanmasını təşviq etmək üçün bu müavinətlərin yetərliyini və ədalətliliyini diqqətlə nəzərdən keçirir. İş yerində təhlükəsizlik tədbirlərinin öyrənilməsi digər bir vacib aspektdir. Audit təşkilatın təhlükəsiz və etibarlı iş mühiti yaratmaq öhdəliyini qiymətləndirir. Buraya iş yerlərində bədbəxt hadisələrin qarşısını almaq və işçilərin güzəranını yaxşılaşdırmaq üçün əməyin mühafizəsi prosedurlarının qiymətləndirilməsi, təlim təşəbbüsləri və tədbirlərin həyata keçirilməsi daxildir. Nümunələrə işçilərin məmnuniyyəti sorğularının təhlili, sağlamlıq və təhlükəsizlik təşəbbüslərinin nəzərdən keçirilməsi, müxtəliflik və inklüziv təşəbbüslərin qiymətləndirilməsi daxildir.

5. **Maraqlı Tərəflərin cəlb edilməsi**: Burada müzakirə olunan məsələlər maraqlı tərəflərin cəlb edilməsi mexanizmlərinin və kommunikasiya strategiyalarının qiymətləndirilməsini əks etdirir. Qiymətləndirmə təşkilatın müxtəlif maraqlı tərəflərlə qarşılıqlı əlaqədə istifadə etdiyi mexanizmlərin hərtərəfli araşdırılması ilə başlayır. Buraya konstruktiv qarşılıqlı əlaqəni asanlaşdırmaq, rəy toplamaq və maraqlı tərəfləri qərar qəbuletmə proseslərinə cəlb etmək üçün istifadə olunan kanallar və platformalar üzrə araşdırmalar daxildir. Audit təşkilatın qarşılıqlı fəaliyyət strategiyalarının dərinliyini və effektivliyini başa düşməyə yönəlmişdir.

Kommunikasiya strategiyalarına təşkilatın aydınlıq və şəffaflıq da daxil olmaqla, öz maraqlı tərəfləri ilə necə ünsiyyət qurmasının ətraflı təhlili daxildir. Audit müxtəlif kommunikasiya kanallarından istifadəni, yenilənmələrin tezliyini və müvafiq məlumatların müxtəlif maraqlı tərəflərə çatdırılmasının effektivliyini qiymətləndirir.

6. **Qaydalara əməl olunması**. Bu sahədə sosial audit müvafiq qanunlara və hüquqi tələblərə uyğunluğu yoxlayır. Qiymətləndirmə təşkilatın müvafiq qanunlara,

qaydalara və sahəvi standartlara riayət etmək üçün zəruri tədbirlərin görülməsini təmin etmək üçün yoxlama prosesi ilə başlayır. Buraya təşkilatın fəaliyyətinin qanunlara və hüquqi tələblərə uyğunluğu təmin etmək üçün tətbiq etdiyi prosedurların və sistemlərin ətraflı yoxlanılması daxildir. Audit təkcə bu tədbirlərin mövcudluğunu deyil, həm də uyğunluğun təmin edilməsində onların effektivliyini təsdiq etməyə yönəlir.

Hüquqi tələblərə uyğunluğa təşkilatın sosial və etik məsuliyyətlərinə təsir edən yerli, milli və beynəlxalq qanun və qaydaların ətraflı təhlili daxildir. Auditin məqsədi təşkilatın bu qanuni tələblərdən xəbərdar olduğunu deyil, həm də onları öz fəaliyyətinə fəal şəkildə inteqrasiya etdiyini təsdiq etməkdir. Nümunələrə əmək qanunlarına uyğunluq, ətraf mühitə uyğunluq və sənaye etik prinsiplərinə uyğunluq daxildir.

4. Sosial Audit və Korporativ məsuliyyət

Sosial tərəfdaşlıq - sosial ədalətin, sosial sabitliyin, cəmiyyətin sosial təhlükəsizliyinin təmin edilməsinə, vətəndaşların həyat səviyyəsinin yüksəldilməsinə xidmət edir. Sosial tərəfdaşlıq sosial-iqtisadi münasibətlər sahəsində konsensusun əldə edilməsinə yönəlmiş işçilər (işçilərin nümayəndələri), işəgötürənlər (işəgötürənlərin nümayəndələri), dövlət orqanları, yerli özünüidarəetmə orqanları və qeyri-hökumət təşkilatları arasında qarşılıqlı fəaliyyət sistemi kimi müəyyən edilə bilər.

Sosial tərəfdaşlıq nöqteyi nəzərindən, sosial audit bir sıra vacib problemləri həll etmək üçün müstəsna rol oynayır. O cümlədən,

• müəssisədə sosial münasibətlərin xüsusiyyətlərini müəyyən etmək;

• daxili sosial mühitin sabitliyinə zərər vura bilən amilləri və potensial riskləri vaxtında aşkar etmək;

• mövcud sosial münasibətlərin diaqnostikasını aparmaq;

• ictimai münasibətlər sahəsində beynəlxalq və milli qanunvericiliyin hüquq normalarının pozulması hallarını müəyyənləşdirmək;

• milli iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində və bütövlükdə ölkədə sosial vəziyyəti dəyərləndirmək;

• biznes ictimaiyyətini xeyriyyəçilik fəaliyyətinə və sosial obyektlərin birgə maliyyələşdirilməsinə təşviq etmək;

- İnsan resurslarının idarə edilməsi üçün praktiki əməliyyat, taktiki və strateji tövsiyələr hazırlamaq.

Sosial tərəfdaşlıq sisteminə inteqrasiya olunmuş sosial auditin yuxarıda qeyd olunan vəzifələrinin həyata keçirilməsi sosial auditi bütövlükdə sosial tərəfdaşlıq sisteminin təkmilləşdirilməsində ən mühüm amilə çevirir. Bu isə öz növbəsində sosial auditin özünün effektivliyinə çox müsbət təsir göstərir və aşağıdakılarla ifadə olunacaq:

• sosial tərəfdaşlıq sisteminin hər üç subyektinin:

- dövlət və yerli özünüidarəetmə orqanlarının;

- həmkarlar ittifaqlarının, sahibkarlar birliklərinin;

- işəgötürənlərin sosial və əmək münasibətlərinin tənzimlənməsinin bütün səviyyələrində maraqlı iştirakı hesabına özünün sosial-siyasi bazasını əhəmiyyətli dərəcədə genişləndirməyə imkan verir ki, bu da öz növbəsində sosial auditin əhatə dairəsini və sosial aktuallıq dərəcəsini obyektiv şəkildə genişləndirir.

Beləliklə, sosial audit sosial tərəfdaşlığın əsas prinsiplərinin praktiki həyata keçirilməsinə yönəlmişdir. Sosial auditin nəticələri sosial tərəfdaşlıq sistemində səmərəli sosial dialoq üçün empirik əsas təşkil edir. Sosial audit sosial tərəfdaşlıq sisteminin ən

mühüm subyektlərindən biri kimi həmkarlar ittifaqlarının sosial tərəfdaşlıqda iştirakının səmərəliliyini artırmaq sahəsində də mühüm rol oynayır.

Sosial auditin cəmiyyətə təsirinə görə məsuliyyət daşıması o deməkdir ki, şirkət öz hərəkətləri üçün hesabat verməli və onların uçotunu aparmalıdır. Beləliklə, şirkətin iqtisadi fəaliyyətinin müəyyən maraq qruplarına və bütövlükdə cəmiyyətə sosial və ətraf mühitə təsirlərinin qarşılıqlı əlaqəsini təsvir edən konsepsiya KSM-nin mühüm elementidir.

5. Sosial auditin meyarları və standartları

Sosial auditin aparılması üçün bir neçə ən əhəmiyyətli göstəriciləri müəyyən etmək lazımdır. Misal üçün:

- məşğulluq (onun səviyyəsi, təklif olunan əməyin xarakteri, işçilərin tərkibinin sabitliyinin təmin edilməsi, innovasiyaların təsiri, karyera imkanları, gender siyasəti, qadınların, ahılların və digər həssas kateqoriyalı işçilərin məşğulluğu);
- əməyin ödənilməsi və həvəsləndirilməsi (əməkhaqqının nisbi səviyyəsi, onların növləri, dinamikası və strukturu, əməkhaqqının aşağı həddi və s.);
- təhlükəsizlik və əmək şəraitinin yaxşılaşdırılması (bu sahəyə maliyyə vəsaitlərinin yatırılması və alınan nəticələrin qiymətləndirilməsi);
- peşə hazırlığı (həcmi, növləri, məzmunu, müddəti, dəyəri);
- ekoloji vəziyyət və s.

Növbəti mərhələdə öyrənilən sosial audit obyektinin güclü və zəif tərəfləri müəyyənləşdirilir və ümumi diaqnoz qoyulur (nəticəyə gəlinir). Diaqnostika sosial risklərin fundamental mənbələrini, sosial siyasətin müxtəlif aspektləri arasında əlaqələri, sosial xərc sahələrini və təsadüfi uyğunsuzluqları müəyyən etməyə imkan verir.

Auditə başlamazdan əvvəl sosial auditor özü üçün üç əsas başlanğıc nöqtəsini aydın şəkildə müəyyənləşdirməlidir:

- sosial audit müştərisinin faydaları ilə işçilərin gözləntiləri arasında tarazlığın yaradılması reallığına dair əminliyin olmasını;
- əldə edilmiş nəticələrin sosial siyasət sahəsində əsas məqsədlərin həyata keçirilməsi üçün istifadə edilməsi imkanlarının qiymətləndirilməsini;
- sosial auditin növünü və tədqiqat obyektlərinin müəyyən edilməsini.

Zəruri sosial-iqtisadi göstəriciləri əldə etmək üçün aşağıdakı məlumatlardan istifadə oluna bilər:

- sosial audit obyekti üzrə əvvəlki dövrlərdə əldə edilmiş ən yaxşı nəticələr;
- müvafiq sənədlərdə (kollektiv müqavilə, tarif sazişləri, müəssisənin və ya sahənin sosial inkişaf planları və s.) təsbit olunmuş nailiyyətlərin planlaşdırılmış (tövsiyə olunan) səviyyələri;
- göstəricilərin normativ səviyyələri;
- orta və ya daha yaxşı nəticələr:
    - müəssisələr üzrə - ölkədəki analoji müəssisələrin nəticələri;
    - sahələr üzrə - ölkənin digər sahələrinin göstəriciləri;
    - region üçün - digər regionların göstəriciləri .

- sosial audit obyektinə bənzər digər obyektlərin nailiyyətlərinin optimal dəyərləri, yəni, bu obyektlərdə ən yüksək səmərəliliyin əldə edildiyi hədlər;

- Beynəlxalq Əmək Təşkilatının müvafiq standartları.

Sosial auditin özünün effektivliyini qiymətləndirmək üçün aşağıdakı meyarlardan istifadə etmək olar:

• Toplanmış məlumatların keyfiyyəti: məlumatların tamlığı, etibarlılığı və aktuallığı, habelə onların auditin qarşıya qoyulmuş məqsəd və vəzifələrinə uyğunluğu qiymətləndirilir.

• Məlumatların təhlili və şərhi: verilənlərin təhlilinin dərinliyini və keyfiyyətini, həmçinin nəticələrə əsasən nəticə və tövsiyələr çıxarmaq qabiliyyətini qiymətləndirir.

• Praktiki dəyər: audit nəticələrinin təşkilatın sosial fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması və idarəetmə qərarlarının qəbul edilməsi üçün istifadə oluna biləcəyi dərəcəsini qiymətləndirir.

• Maraqlı tərəflərin gözləntilərinin və ehtiyaclarının qarşılanması: audit nəticələrinin işçilər, rəhbərlik, müştərilər və ictimaiyyət kimi maraqlı tərəflərin gözləntilərinə və ehtiyaclarına nə dərəcədə cavab verdiyini qiymətləndirir.

Avropa Komissiyası korporativ sosial məsuliyyətin aşağıdakı əsas alətlərini hazırlamışdır:

- davranış kodeksləri;
- idarəetmə standartları;
- hesabat vermə;
- sosial məsuliyyətli investisiyalar.

Davranış kodeksi təşkilatın sosial məsuliyyət strategiyasını əsas götürdüyü öhdəliklərin rəsmiləşdirilməsidir.

Kodekslər iki növ ola bilər:

1. Sahəvi Kodekslər: Bu kodekslərə maraq ondan ibarətdir ki, həmin kodekslər bu sahədə yetkinliyə çatmış və digər şirkətləri öz yanaşmalarına cəlb etmək istəyən sektorun qabaqcılları tərəfindən yaradılır, lakin həmin tərəflərin bu sahədəki fəaliyyəti Dövlət orqanları tərəfindən tənzimlənmir. Bu sənədin əleyhdarları öz arqumentlərini məhz bu aspekt üzərində qururlar. Şirkətlər dövlət nəzarətindən yayınmaq məqsədi ilə onlar üçün praktiki olaraq heç bir öhdəlik yaratmayan sənəd qəbul edirlər.

2. Şirkətlərin kodeksləri: Şirkətlər könüllü olaraq öz sosial məsuliyyət prinsiplərini və göstəricilərini müəyyən edirlər. Bunlar beynəlxalq standartlara və ya mövcud sahə parametrlərinə əsaslana bilər. Davranış kodeksində qeyd olunan meyarlar və göstəricilər şirkətin davamlı inkişafı haqqında hesabatın tərtib edilməsi üçün əsasdır.

İdarəetmə standartları - keyfiyyət, sağlamlıq və təhlükəsizliyə, iş şəraitinə və ya ətraf mühitə birbaşa təsir göstərən alətlərdir. Bir qayda olaraq, bunlar idarəetmə proseslərinə yönəlmiş prosedur alətləridir. Onlar sosial dəyərlərin biznes təcrübələrinə inteqrasiyasını təmin edirlər. SA8000 (Sosial Məsuliyyət), ISO 9000, AA1000 və başqaları kimi bu standartlar şirkət tərəfindən könüllü və ya qeyri-ixtiyari olaraq istifadə olunur.

Avropa Komissiyasının fikrincə, idarəetmə standartları müxtəlif struktur bölmələr arasında koordinasiyanı yaxşılaşdırmaq və ekoloji və sosial riskləri müəyyən edib idarə etməklə təşkilatın/şirkətin məhsuldarlığını artırmağa və onun səmərəliliyini artırmağa kömək edir. Onlar şirkətin öhdəliklərini dəyişdirmədikləri üçün bu alətlər qanuni tələblərin gücləndirilməsində faydalı ola bilər.

Sosial uçot, audit və hesabat üçün əsas prinsiplər kimi xidmət edən bir sıra təlimatlar və hesabat standartları hazırlanmışdır:

• Con Elkinqtonun (John Elkington) üçlü hesabatlılıq (3BL) prinsipinə əsaslanan Hesabatlılıq İnstitutunun Hesabatlılıq Standartı AA1000;

• Hesabatlılıq sistemlərinin davamlılığı ilə bağlı standartlar;

• Qlobal Hesabatlılq Təşəbbüsünün Davamlı inkişafa dair Hesabatlılıq üzrə Təlimatları;

• Verite (Verite) Monitorinq Bələdçisi;

• Sosial məsuliyyətin beynəlxalq standartı SA8000;

• Ətraf mühitin idarə edilməsi standartı ISO 14000;

Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartları üzrə BMT-nin Hökumətlərarası Ekspertlər İşçi Qrupu iqtisadi fəaliyyət göstəriciləri, korporativ məsuliyyət hesabatları və korporativ idarəetmə ilə bağlı açıqlamalar üzrə könüllü texniki təlimatlar təqdim edir.

2001-ci ildən etibarən Financial Times qəzeti London Fond Birjası ilə birlikdə şirkətlərin KSM sahəsində fəaliyyətinin qiymətləndirilməsini təmin edən FTSE4Good indeksini dərc edir.

Bəzi ölkələrdə sosial uçot, audit və hesabatla bağlı qanuni tələblər də var.

6. Sosial auditin təsnifatı

Sorğuya başlamazdan əvvəl sosial auditor özü üçün üç əsas başlanğıc nöqtəsini aydın şəkildə müəyyənləşdirməlidir:

1) sosial audit sifarişçisinin faydaları (mənfəəti) ilə işçilərin (əhalinin) gözləntiləri arasında mütənasibliyin yaradılması reallığının mövcudluğundan əmin olunmalı;

2) əldə edilmiş nəticələrin sosial siyasət sahəsində əsas məqsədlərin həyata keçirilməsi üçün istifadə edilməsi imkanları (səviyyəsi) qiymətləndirilməli;

3) sosial auditin növü və tədqiqat obyektləri müəyyən edilməlidir.

Buna görə də sosial auditin düzgün təsnifləşdirilməsi vacibdir. Vaxt, əhatə dairəsi, məqsədlər və digər parametrlərdən asılı olaraq sosial auditi aşağıdakı kimi təsnif etmək olar.

Sosial auditin müfəssəl təsnifatı aşağıda təqdim olunur.

1	Sosial audit İdarəetmə obyektlərinin xarakterindən asılı olaraq	– bütövlükdə ölkə üçün (milli iqtisadiyyat səviyyəsində) - fəaliyyət sahələrində - regionlarda – təşkilatlarda, müəssisələrdə
2	Sosial-iqtisadi proseslərin idarə olunmasında	- daxili sosial audit (idarəetmə uçotunun tərkib hissəsidir, rəhbərliyinə analitik məlumat verir (müəssisənin, sahənin, regionun, milli iqtisadiyyatın) sosial-iqtisadi hesabatların tərkib hissəsi olmaqla audit qurumları tərəfindən aparılır (təkcə müəssisənin, sahənin, regionun, milli iqtisadiyyatın rəhbərliyinə deyil, həm də kənar istifadəçilərə, o cümlədən sosial tərəfdaşlara müvafiq məlumat verir)
3	Dövriliyinə görə	- müəssisənin, sahələrin, regionun sosial inkişafı üçün uzunmüddətli proqnozların hazırlanmasına yönəlmiş sosial audit – müəyyən vaxt çərçivəsində həyata keçirilən operativ sosial audit - müəyyən bir dövr üçün müəssisənin, sahənin, bölgənin fəaliyyətinin yekunlaşdırılması dövründə həyata keçirilən cari sosial audit
4	Sosial proseslərin idarə edilməsi subyektləri üzrə	biznes ictimaiyyəti və həmkarlar təşkilatları ilə birlikdə – müəssisələrin, fəaliyyət sahələrinin, regionların, milli iqtisadiyyatın, müəssisələrin həmkarlar təşkilatlarının tapşırığı ilə biznes icmaları adından sosial audit agentlikləri

		tərəfindən həmkarlar ittifaqlarının, sahələrin rəhbərliyi ilə birlikdə – regionlar, milli iqtisadiyyat üzrə - biznes icması, sahibkarlarla
5	Öyrənilən məsələlərin məzmununa və dolğunluğuna görə	Tam: müəssisənin, sahənin, regionun, iqtisadiyyatın bütün sosial-iqtisadi fəaliyyətinin öyrənilməsi zamanı – Yerli: tədqiqat yalnız müəssisənin ayrı-ayrı bölmələrində, sahənin ayrı-ayrı müəssisələrində, rayonlarda və s. aparıldıqda; – tematik: sosial-iqtisadi sistemin ayrı-ayrı blokları öyrənildikdə.
6	İcra olunan prosedurların funksional məzmununa görə	Uyğunluq üzrə – sosial audit sahəsində həyata keçirilən praktiki tədbirlərin müəyyən standartlara - normalara, qaydalara, planlara və qaydalara uyğunluğu qiymətləndirildikdə; Səmərəlilik üzrə – sosial fəaliyyətin auditi – təkcə əldə edilmiş nəticələrin deyil, həm də onların əldə olunduğu prosedurların bütün spektrinin öyrənilməsi; sosial audit obyektinin daxili idarəetmə üsullarının onun məqsədlərinə uyğunluğu və onların təkmilləşdirilməsi imkanları qiymətləndirildikdə; Strateji sosial-iqtisadi siyasətin sosial audit obyektinin məqsədləri və onun qlobal və sosial strategiyaları ilə uzlaşdırılması dərəcəsinin müəyyən edilməsi
7	Xarakterinə görə	- Məcburi - Könüllü

Cədvəl 3. SA təsnifatı

Cədvəldən də göründüyü kimi, sosial audit özünün xarakterik xüsusiyyətlərinə, prosedurlarına, texnologiyalarına, habelə özünəməxsus problemləri və onların həlli və qeyri-maliyyə hesabatlarının təhlili metodlarına malik kifayət qədər sabit sistemə çevrilmişdir.

Sosial auditin altı müxtəlif növü vardır.

Onlara aşağıdakılar daxildir:

№1. İqtisadi audit

Bu auditlər maliyyə vəsaitinin necə qazanıldığına və xərcləndiyinə, resursların hansı məqsəd üçün ayrıldığına, konkret layihə və ya metodun üstünlükləri və çatışmazlıqlarına baxır. Onlar həmçinin əlverişsiz ərazilərdə yaşayanların mənzil ehtiyacları, səhiyyə infrastrukturu və icma inkişafı kimi məsələlərə xarici amillərin təsirini araşdırırlar.

№ 2. Ətraf mühitin mühafizəsi ilə bağlı sosial tədbirlərin auditi

Bu zaman daha çox ətraf mühitin mühafizəsi ilə bağlı sosial tədbirlərə diqqət yetirilir. Bəzən hava, su və ya torpağın ciddi çirklənməsi insan sağlamlığı üçün pis nəticələrə səbəb ola bilər. Verilmiş layihənin bu amillərə təsiri onun sosial məsuliyyəti qiymətləndirilərkən nəzərə alınır.

№ 3. Sosial Risk Auditi

Bu növ audit sosial auditlər nizamsızlıq və zorakılıq, hüquqi problemlər və cinayət fəaliyyəti də daxil olmaqla, bir sıra mənfi nəticələrin potensialını qiymətləndirir. Onlar həmçinin miqrantlar, qadınlar, uşaqlar və milli azlıqlar da daxil olmaqla qruplara yönəlik xüsusi tədbirlərə diqqət yetirirlər.

№4: İcma Auditi

Bu auditdə yerli xidmətlərə və ya məşğulluq imkanları yaradan yerli təşəbbüslərə diqqət yetirilir. Auditorlar adətən bu qrupların potensialını artırmaq üçün birlikdə işləyirlər ki, onlar xidmətlərə və ya məşğulluq seçimlərinə daha çox təsir göstərə bilsinlər.

№ 5. İnsan hüquqlarının müdafiəsi ilə bağlı tədbirlərin auditi

Qeyri-hökumət təşkilatları, komandalar və digər kənar tərəflər müəyyən bir sahədə insan hüquqlarının pozulub-pozulmadığını müəyyən etmək üçün tez-tez belə yoxlamalar aparırlar. Uşaq əməyi, birləşmək və toplaşmaq azadlığı hüququ, irqçiliyə son qoyulması yerli xalqların və milli azlıqların hüquqları tez-tez müzakirə olunan mövzulardır.

№ 6. Müqavilə auditi

Bu təhlillər siyasət və ya prosedurların müqavilə əsasında şirkətdə işləyənlərə, o cümlədən onların effektiv təşkilatlanma, yaxşı rəftar və ədalətli əməkhaqqı alma qabiliyyətinə necə təsir etdiyinə istiqamətlənir. Bu həmçinin insanların iş zamanı xəsarət aldıqları təqdirdə tibbi yardım, ödənişlər və digər xidmətlər əldə etmələrini əhatə edir.

7. Sosial auditin aparılma ardıcıllığı, metodları və istifadə olunan texnologiyalar

SA aparılma ardıcıllığı

Sosial auditin mahiyyəti son nəticədə aşağıdakılardan ibarətdir: məlumatların toplanması və onların əsasında müqayisələr edilməsi, konkret müəssisələrin, sahələrin və ya regionların sosial-iqtisadi göstəricilərinin müəyyən standartlarla müqayisəsi, bu göstəricilərin faktiki vəziyyətinin təhlili, onların dinamikası (müsbət və ya mənfi) , sosial audit obyektinin fəaliyyətinə təsirinin müəyyən edilməsi, nəticə və tövsiyələrin hazırlanması.

Sosial auditor yoxlamaya müəssisənin, sahənin və ya regionun fəaliyyətinin öyrənilməsi və tədqiqi ilə başlamalıdır ki, arayış materialları və normativ sənədlərin köməyi ilə norma və standartlardan bütün kənarlaşmaları aşkar etsin. Digər müəssisələrin, regionların və bütövlükdə ölkənin ən yaxşı nailiyyətləri ilə müqayisə də aparmaq olar.

Qeyri-maliyyə və sosial hesabatlara, maliyyə və mühasibat sənədlərinə, analitik və sintetik uçot məlumatlarına, anketlərin, sorğuların nəticələrinə, habelə kadrların saxlanması, ekoloji problemlərin həlli, sosial proqramların hazırlanması və s. üzrə xərclərə xüsusi diqqət yetirilməlidir.

Hər hansı bir sosial texnologiyanın, o cümlədən sosial auditin formalaşdırılması bir neçə mərhələdən ibarətdir:

1) nəzəri: məqsədin, obyektin müəyyən edilməsi; sosial obyektin komponentlərə bölünməsi və sosial əlaqələrin müəyyən edilməsi;

2) metodoloji: məlumatın əldə edilməsi üsullarının, vasitələrinin seçilməsi, onun işlənməsi, təhlili, konkret nəticələrin və tövsiyələrin hazırlanması prinsipləri;

3) prosedur: sosial texnologiyaların inkişafı üçün praktik fəaliyyətin təşkili.

I Variant. Sosial auditin on addımlı aparılması ardıcıllığı:

1. Razılaşma mərhələsi
2. Komitənin formalaşdırılması
3. Ekspertlər komandasının yaradılması
4. Təhlilin aparılması
5. Missiyanın müəyyən edilməsi
6. Məqsədin müəyyən edilməsi
7. Məlumatların toplanılması və araşdırmanın aparılması
8. Müsahibələrin aparılması
9. Məlumatların və gözləntilərin müqayisəsi
10. Hesabatın tərtib edilməsi və tövsiyələrin (təkliflərin) verilməsi

Yuxarıdakı sxemdə verilən məlumatlar ətraflı olaraq aşağıda şərh edilir:

Birinci addım razılıq almaq və şirkət rəhbərliyinin iştirakını təmin etməkdir. Rəhbərliyin sosial audit aparmaq istəyi ən çox şirkətdə problemlər olduqda və həmin problemlərin baş vermə səbəblərini və aradan qaldırılmasını ənənəvi üsullarla müəyyən etmək mümkün olmadıqda yaranır.

İkinci addım sosial auditin aparılması üçün rəhbər komitənin formalaşdırılmasıdır. Bir qayda olaraq, bu komitə şirkətin aparıcı bölmələrini təmsil edən top-menecerlərdən və sosial auditdə birbaşa iştirak edəcək menecerlərdən ibarətdir.

Üçüncü addım auditorlar, aparıcı menecerlər və təşkilatin inkişaf üzrə ekspertlərindən ibarət komanda yaratmaqdır. Bu şəxslər sorğunun metodologiyasını və anketini hazırlamaq üçün birlikdə işləyirlər. Komanda, şirkətin faktiki təcrübələrinin onun yanaşması və missiyası ilə necə uyğunlaşdığını araşdıracaqdır.

Dördüncü addım korporativ mədəniyyətə diaqnoz qoymaq, təhlil və təkmilləşdirmə tələb edən keyfiyyətin idarə edilməsi, istehlakçılar və işçi heyəti ilə münasibətlər, ətraf mühitin mühafizəsi, yerli icmalarla münasibətlər kimi funksional sahələri müəyyən etməkdir. Şirkətin ehtiyaclarından asılı olaraq, tədqiqatın hədəf qrupları genişləndirilə bilər (məsələn, investorlar, yerli və fmərkəzi hakimiyyət orqanları və s.).

Beşinci addım - şirkətin missiyasının təhlili, onun və məqsədlərin faktiki təcrübə ilə üst-üstə düşmədiyi sahələr və şərtləri aşkar etməkdir.

Altıncı addım, şirkətin məqsədləri və faktiki təcrübəsinin üst-üstə düşməməsinin görünən və gizli səbəblərini axtarmaqdır.

Yeddinci addım sahədəki rəqiblər arasında oxşar problemlər haqqında lazımi məlumatların toplanması, müəyyən edilmiş problemlərin oxşar nümunələrinin araşdırılmasıdır.

Səkkizinci addım şirkətin sosial məsuliyyətli davranışı ilə bağlı gözləntilərini müəyyən etmək üçün maraqlı və cəlb olunmuş tərəflərlə (istehlakçılar, işçilər, yerli və federal rəsmilər) müsahibələr aparmaqdır.

Doqquzuncu addım - daxili məlumatların və kənar gözləntilərin müqayisəsi.

Onuncu addım - idarəetmə komitəsi və şirkət menecerləri üçün yekun hesabatın tərtib edilməsidir.

II Variant. Sosial auditin yeddi addımlıq aparılması

Birbaşa sosial audit apararkən sosial auditorun fəaliyyətinin əsas mərhələləri aşağıdakılardır:

1) tapşırıq(lar) ilə tanışlıq;

2) öz hərəkətlərinin sərhədlərini müəyyən etmək;

3) sosial audit obyektinin özünün (müəssisənin, sənayenin, bölgənin) sosial balansının və digər sənədlərinin və normativ sənədlərin öyrənilməsi;

4) sualların və anketlərin tərtib edilməsi;

5) ətraflı iş proqramının hazırlanması;

6) işin həyata keçirilməsi;

7) hesabatın tərtib edilməsi.

Sosial auditin aparılmasının metod və üsulları

Sosial audit aparmaq üçün təşkilatın sosial fəaliyyəti haqqında etibarlı məlumat toplamaq lazımdır. Bu məqsədlə aşağıda göstərilən alətlər və məlumat toplama üsullarından istifadə oluna bilər.

Sorğuların keçirilməsi

Sorğuların keçirilməsi məlumat toplamaq üçün ən geniş yayılmış üsullardan biridir. Bu, təşkilatın sosial fəaliyyəti ilə bağlı işçilərin, müştərilərin, tərəfdaşların və digər maraqlı tərəflərin rəyini və qiymətləndirməsini əldə etməyə imkan verir. Sorğu anketlərində iş şəraiti, bərabərlik, təhlükəsizlik və s. kimi sosial məsuliyyətin müxtəlif aspektləri ilə bağlı suallar ola bilər. Sorğunun nəticələri maraqlı tərəflərin məmnunluq səviyyəsini və gözləntilərini qiymətləndirməyə kömək edir.

Müsahibə

Müsahibələr məlumat toplamaq üçün digər təsirli vasitədir. Bu, respondentlərdən daha ətraflı və dərin cavablar almağa imkan verir. Müsahibələr həm şəxsən, həm

telefonla, həm də video vasitəsilə aparıla bilər. Müsahibə zamanı ən dolğun və ətraflı cavabları almaq üçün açıq suallar verə bilərsiniz.

Müşahidə

Müşahidə məlumat toplamaq üçün bir üsuldur. O, təşkilatın sosial fəaliyyəti ilə bağlı prosesləri və hadisələri birbaşa müşahidə etməyə imkan verir.

Müşahidə strukturlaşdırılmış, yəni müşahidəçinin konkret aspektləri izləməsi və ya strukturlaşdırılmamış, yəni müşahidəçinin sadəcə baş verən hər şeyi qeyd etməsi vasitəslə həyata keçirilə bilər. Müşahidə birbaşa - müşahidəçinin iştirakı ilə və ya dolayı video çəkilişlərdən və ya digər məlumat mənbələrindən istifadə edilməsi yolu ilə ola bilər.

Sənədlərin təhlili

Sənədlərin təhlili məlumat toplamaq üçün mühüm vasitədir. Bu, təşkilatın sosial fəaliyyətləri ilə bağlı müxtəlif proqramların, sənədlərin (siyasətlərin, prosedurların, hesabatların, statistikaların) təhlili sosial proqramların və tədbirlərin icrası haqqında obyektiv məlumat əldə etməyə, habelə onların effektivliyini və nəticələrini qiymətləndirməyə imkan verir.

Qeyd edilənlər sosial auditin bir hissəsi kimi məlumat toplamaq üçün istifadə edilə bilən vasitələrdən yalnız bəziləridir. Konkret vasitələrin seçimi auditin məqsəd və vəzifələrindən, mövcud resurslardan və təşkilatın xüsusiyyətlərindən asılıdır.

Məlumatların təhlili və şərhi

Sosial auditin bir hissəsi kimi məlumat topladıqdan sonra onu təhlil etmək və şərh etmək lazımdır. Bu mərhələ təşkilatın sosial fəaliyyəti sahəsində əsas tendensiyaları, problemləri və nailiyyətləri müəyyən etməyə imkan verir.

Məlumatların təhlili və şərh mərhələləri:

1.Məlumatların təşkili və sistemləşdirilməsi: İlk növbədə toplanmış məlumatları sistemləşdirmək və təhlilin asanlığı üçün sistemləşdirmək lazımdır. Buraya cədvəllərin, qrafiklərin, diaqramların və verilənlərin digər vizual təsvirlərinin yaradılması daxil ola bilər.

2. Əsas tendensiyaların və nümunələrin müəyyən edilməsi: Məlumatları təşkil etdikdən sonra əsas tendensiyaları və nümunələri müəyyən etmək üçün təhlil edilir. Məsələn, bir müddət ərzində təşkilatın sosial fəaliyyətindəki dəyişiklikləri araşdıra və ya nəticələri sənayedəki digər təşkilatlarla müqayisə edə bilərsiniz.

3. Problemlərin müəyyən edilməsi: Məlumatların təhlili həmçinin təşkilatın sosial fəaliyyət sahəsində üzləşdiyi problem və çətinlikləri müəyyən etməyə kömək edir.

Məsələn, işçi məmnuniyyətinin aşağı səviyyədə olduğunu və ya işçilərin inkişafı proqramlarının qeyri-kafi həyata keçirilməsini tapa bilərsiniz.

4. Nailiyyətlərin və uğurların müəyyən edilməsi: Məlumatların təhlili həm də təşkilatın sosial fəaliyyət sahəsində nailiyyət və uğurlarını müəyyən etməyə imkan verir. Məsələn, siz işçilərin bərabərliyi və müxtəlifliyində irəliləyişlər və ya artan müştəri məmnuniyyətini tapa bilərsiniz.

Məlumatın təfsiri:

Məlumatları təhlil etdikdən sonra onları şərh etmək lazımdır. Yadda saxlamaq lazımdır ki, məlumatların təfsiri subyektiv fərziyyələrə deyil, obyektiv və faktlara əsaslanmalıdır.

Verilənlərin şərhi prosesində müxtəlif üsul və yanaşmalardan istifadə oluna bilər, məsələn, müəyyən edilmiş standartlar və məqsədlərlə müqayisə, səbəb-nəticə əlaqələrinin təhlili, digər təşkilatların məlumatları ilə müqayisə və s.

Məlumatların təfsiri təşkilatın sosial fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması üçün nəticələr və tövsiyələr çıxarmağa imkan verir. Məsələn, məlumatların təhlili əsasında siz siyasət və prosedurlara dəyişikliklər təklif edə, yeni proqram və fəaliyyətlər hazırlaya, kadrların idarə edilməsi sistemini təkmilləşdirə bilərsiniz.

Qeyd etmək lazımdır ki, sosial audit çərçivəsində məlumatların təhlili və təfsiri təşkilatın sosial fəaliyyətinin effektivliyini və nəticələrini qiymətləndirməyə, habelə onun təkmilləşdirilməsi istiqamətlərini müəyyən etməyə imkan verən əsas mərhələlərdir.

Sosial audit texnologiyaları

Sosial auditin aparılması texnologiyası, istifadə olunan metod və üsullardan asılı olmayaraq, proseslərin ardıcıllığının məntiqi sisteminə malikdir.

Sosial auditin səmərəliliyini, dəqiqliyini və şəffaflığını artırmaq üçün bir neçə texnologiyadan istifadə edilə bilər. Bu texnologiyalar məlumat toplama, təhlil və hesabat vermə proseslərini sadələşdirə bilər. Məsələn:

Rəqəmsal sorğular və anketlər:

Çox sayda maraqlı tərəfdən məlumat toplamaq üçün onlayn sorğu vasitələrindən istifadə edilməsi.

SurveyMonkey, Google Forms və ya Qualtrics kimi platformalar sorğuların yaradılmasını və yayılmasını, habelə cavabların toplanmasını və təhlil edilməsini asanlaşdırır.

Məlumatların toplanması üçün mobil proqramlar:

Auditorlara smartfon və ya planşetlərdən istifadə edərək bu sahədə məlumat toplamaq imkanı verən mobil proqramları təqdim edə bilər.

Fulcrum, ODK Collect və ya SurveyCTO kimi proqramlar real vaxt məlumatları daxil etməyə, fotoşəkilləri sənədləşdirməyə və sayta baş çəkərkən GPS teqləri əlavə etməyə imkan verir.

Coğrafi İnformasiya Sistemi (GIS):

Sosial və ətraf mühit faktorları ilə bağlı məkan məlumatlarını xəritələşdirmək və təhlil etmək üçün GIS texnologiyalarından istifadə edilə bilər.

ArcGIS və ya QGIS kimi GIS alətləri təsirlərin coğrafi paylanmasını vizuallaşdırmağa və nümunələri müəyyən etməyə kömək edə bilər.

Blokçeyn texnologiyası:

Məlumatları təhlükəsiz və şəffaf şəkildə saxlamaq və yoxlamaq üçün blockchain-dən istifadə edilə bilər.

Blokçeyn sosial və ətraf mühit performansının saxtakarlığa davamlı və yoxlanıla bilən qeydini təmin etməklə məlumatların bütövlüyünü yaxşılaşdıra bilər.

Məlumatların təhlili və biznesin təhlili vasitələri:

Böyük həcmdə məlumatları emal və təhlil etmək üçün məlumat analitikası alətlərindən istifadə edilə bilər.

Tableau, Power BI və ya Google Data Studio kimi alətlər sosial və ətraf mühit məlumatlarında meylləri, nümunələri və korrelyasiyaları müəyyən etməyə kömək edə bilər.

Uzaqdan zondlama və peyk görüntüləri:

Ətraf mühitdəki dəyişiklikləri və təsirləri izləmək üçün peyk şəkilləri və uzaqdan zondlama texnologiyalarından istifadə edilə bilər.

Bu, xüsusilə meşələrin qırılması, torpaqdan istifadə dəyişiklikləri və ya sənaye fəaliyyətlərinin təsirini qiymətləndirmək üçün faydalı ola bilər.

Süni intellekt (AI) və Machine Learning (ML):

Mürəkkəb məlumatları təhlil etmək və dəyərli ideyaları üzə çıxarmaq üçün süni intellekt və maşın öyrənmə alqoritmləri tətbiq edilə bilər.

Bu texnologiyalar böyük həcmli məlumatların təhlilini avtomatlaşdırmaq, audit prosesini daha səmərəli etmək üçün istifadə edilə bilər.

Təchizat zəncirinin şəffaflığı üçün blokçeyn:

Xüsusilə mürəkkəb və qlobal təchizat şəbəkələri olan sahələrdə təchizat zəncirinin şəffaflığını yaxşılaşdırmaq üçün blokçeyndən istifadə edilə bilər.

Bu, tədarük zənciri boyunca sosial və ekoloji təcrübələr üçün izlənmə və hesabatlılığı təmin edir.

Məsafədən əməkdaşlıq alətləri:

Onlayn əməkdaşlıq alətlərindən istifadə audit qrupunun üzvləri, maraqlı tərəflər və ekspertlər arasında əməkdaşlığı asanlaşdırır.

Zoom, Microsoft Teams və ya Slack kimi platformalar, xüsusilə komanda üzvləri fərqli məkanlarda olduqda, problemsiz ünsiyyət və əməkdaşlığa imkan verir.

Ətraf mühitin monitorinqi sensorları:

Hava keyfiyyəti, suyun keyfiyyəti və emissiyalar kimi ətraf mühit parametrlərinə nəzarət etmək üçün sensorlardan istifadə oluna bilər.

IoT (Əşyaların İnterneti) cihazları ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsinin dəqiqliyini artıraraq real vaxt rejimində məlumat təmin edə bilər.

Sosial təsir layihələrini izləmək üçün blokçeyn:

Sosial təsir layihələrində blokçeyn vəsaitləri izləmək və hesablamaq üçün istifadə edilə bilər.

Bu, sosial təşəbbüslərə ayrılan maliyyə vəsaitlərinin şəffaf və səmərəli istifadəsini təmin edir.

Sosial media monitorinqi:

Təşkilatın sosial və ekoloji təcrübələri ilə bağlı ictimai əhval-ruhiyyəni və fikirləri ölçmək üçün sosial media platformalarına nəzarət edilməlidir.

Brandwatch və ya Hootsuite kimi sosial dinləmə alətləri dəyərli məlumat verə bilər.

Təlim və məlumatlılıq üçün gücləndirilmiş reallıq (AR):

Auditorlar və işçilər üçün interaktiv və immersiv təlim proqramları yaratmaq üçün AR-dan istifadə edilə bilər.

AR sosial və ekoloji təşəbbüslərlə bağlı zənginləşdirilmiş məzmun təmin etməklə, maraqlı tərəflərin məlumatlılığını artırmaq üçün də istifadə edilə bilər.

Bu texnologiyaların sosial audit prosesinə inteqrasiyası təşkilatın sosial və ekoloji fəaliyyətinin daha dəqiq, vaxtında və şəffaf qiymətləndirilməsini asanlaşdıra bilər. Bununla belə, bu texnologiyaların tətbiqi zamanı etik təsirləri, məxfiliyi və məlumatların əlçatanlığını nəzərə almaq vacibdir.

Beləliklə, sosial auditin aparılması üçün zəruri sosial-iqtisadi göstəriciləri əldə etmək üçün aşağıdakı sənədlər və məlumatlardan istifadə oluna bilər:

• keçmiş dövrlərdə sosial audit obyektinin özünün əldə etdiyi ən yaxşı nəticələr;

• müvafiq sənədlərdə (kollektiv müqavilə, tarif sazişi, müəssisənin və ya sahənin sosial inkişaf planı və s.) təsbit olunmuş nailiyyətlərin planlaşdırılmış (tövsiyə olunan) səviyyələri;

• göstəricilərin standart səviyyələri;

• orta və ya daha yaxşı nəticələr: müəssisə üçün - sənaye, region, ölkədəki oxşar müəssisələr arasında; digər sənaye sahələrində və ölkədə; region üzrə - digər regionlarda və ölkə daxilində;

• sosial audit obyektinə bənzər digər obyektlərin nailiyyətlərinin optimal dəyərləri, yəni bu obyektlərdə ən yüksək səmərəliliyin əldə edildiyi hədlər;

• Beynəlxalq Əmək Təşkilatının müvafiq standartları;

• sosial-iqtisadi göstəricilərin mövcud qanunvericiliyə uyğunluğunun təsdiqi.

Sosial audit üzrə hesabatlılıq

Sosial auditin nəticələri aşağıdakı məlumatları ehtiva edən hesabat şəklində təqdim edilə bilər:

• Audit prosesinin təsviri: Hesabatda auditin necə aparıldığı, hansı üsul və vasitələrdən istifadə edildiyi və hansı məlumatların toplandığı təsvir edilməlidir.

• Məlumatların təhlili və şərhi: Hesabatda toplanmış məlumatların təhlili və şərhi, həmçinin nəticələrə əsaslanan nəticələr və tövsiyələr olmalıdır.

• Auditin effektivliyinin qiymətləndirilməsi: hesabat seçilmiş meyarlar əsasında auditin effektivliyinin qiymətləndirilməsini təmin edə bilər.

• Fəaliyyət Planı: Hesabatda təşkilatın sosial fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması üçün konkret addımlar və görüləcək tədbirləri müəyyən edən fəaliyyət planı ola bilər.

Qeyd etmək vacibdir ki, sosial auditin nəticələri aydın və əlçatan formada təqdim edilməlidir ki, onlardan rəhbərlik və digər maraqlı tərəflər qərar qəbul etmək və təşkilatın sosial fəaliyyətini yaxşılaşdırmaq üçün istifadə edə bilsinlər.

Sosial audit nəticələrinin tətbiqi

Sosial auditin nəticələri qərarlar qəbul etmək və təşkilatın sosial fəaliyyətini yaxşılaşdırmaq üçün istifadə edilə bilər. Audit nəticələrinin tətbiq edilməsinin bir neçə yolu vardır:

1) Siyasət və təcrübələrin təkmilləşdirilməsi

Sosial auditin nəticələri təşkilata sosial məsuliyyət siyasətlərində və təcrübələrində zəif cəhətləri müəyyən etməyə kömək edə bilər. Bu nəticələrə əsasən, təşkilatın sosial fəaliyyətini yaxşılaşdıracaq yeni siyasət və təcrübələr hazırlana və tətbiq oluna bilər.

2) Maraqlı tərəflərlə əlaqələrin yaxşılaşdırılması

Auditin nəticələri təşkilata müştərilər, işçilər, təchizatçılar və cəmiyyət kimi maraqlı tərəflərin gözləntilərini və ehtiyaclarını daha yaxşı anlamağa kömək edə bilər. Bu

nəticələrə əsasən, bu tərəflərlə münasibətləri yaxşılaşdırmaq və onların ehtiyaclarını ödəmək üçün müdaxilələr hazırlana və həyata keçirilə bilər.

3) Təkmilləşdirilmiş İR (insan resursları) İdarəetmə

Auditin nəticələri təşkilata sosial məsuliyyətlə bağlı insan resurslarının idarə edilməsində problem və çatışmazlıqları müəyyən etməyə kömək edə bilər. Bu nəticələrə əsasən, insan resurslarının idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsinə və müsbət iş mühitinin yaradılmasına kömək edəcək tədbirlər hazırlana və həyata keçirilə bilər.

4) Təşkilata nüfuzunun yaxşılaşdırılması və investisiyaların cəlb edilməsi

Auditin nəticələri təşkilata öz nüfuzunu maraqlı tərəflər və ictimaiyyət qarşısında yaxşılaşdırmağa kömək edə bilər. Bu, yeni sərmayədar və tərəfdaşlıqlara, eləcə də müştərilər və təchizatçılarla münasibətlərin yaxşılaşmasına səbəb ola bilər.

Bütövlükdə, sosial auditin nəticələri maraqlı tərəflərin mənafelərini nəzərə alan, cəmiyyətə və ətraf mühitə müsbət töhfə verən daha məsuliyyətli və davamlı təşkilat yaratmaq üçün istifadə edilə bilər.

İstifadə olunan ədəbiyyat

1. 2023-cü il 25 dekabr tarixli COP29-un gələn il ölkəmizdə keçirilməsi ilə əlaqədar Prezident İlham Əliyevin sədrliyi ilə müşavirə.
   URL: https://president.az/az/articles/view/62562
2. Azərbaycan Respublikasında auditor fəaliyyətinin inkişaf konsepsiyası (2021-2030-cu illər). Bakı – 2021.
3. Ölkənin iqtisadi qüdrətinin və potensialının artırılması istiqamətində auditor xidmətinin üzərinə düşən vəzifələrin beynəlxalq təcrübə nəzərə alınmaqla genişləndirilməsi üzrə təkliflər Toplusu. Bakı – 2022.
4. Кизилов А.Н, Богатая И.Н. Исследование экономической сущности социального аудита и его место в системе аудиторско-консалтинговых услуг// Международный бухгалтерский учет. 2016. №18, с.43-60
5. Abt, C.C. (1976) *The Social Audit: Problems and Possibilities*. Cambridge, MA: Abt Publications.
6. Singh, M. (2019) ‘Social Audit as tool of strengthening accountability and transparency in rural local self-governance’, *Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR)*, 8(6), p. 33. doi:10.5958/2278-4853.2019.00215.5.
7. Mansour, N. and Mateo, B.V.L. (2023) *Finance, accounting and law in the Digital age the impact of Technology and innovation in the Financial Services Sector*. Cham: Springer International Publishing.